

USPOREDBA IZMEĐU RECIDIVISTA I NERECIDIVISTA S OBZIROM NA AGRESIVNOST I SOCIOEKONOMSKI STATUS

MILKO MEJOVŠEK, ALEKSANDAR BUĐANOVAC I ZORAN ŠUČUR

primljeno: veljača 2001.
prihvaćeno: lipanj 2001.

Izvorni znanstveni rad
UDK: 343.915
316.66

Cilj je ove studije bio ispitati razlike u agresivnosti između recidivista i nerekidivista. Agresivnost je izmjerena putem Buss i Perryjeva Upitnika o agresivnosti na uzorku od 83 recidivista i 175 nerekidivista obaju spolova, u vrijeme izdržavanja njihove kazne. Razlike su analizirane na dva načina; prvo, koristeći sve čestice Upitnika o agresivnosti i drugo, koristeći četiri podskale ovog instrumenta. Nalazi pokazuju značajne razlike u fizičkoj agresivnosti, ljutnji i hostilitetu, odnosno da su recidivisti agresivniji. Razlika je osobito evidentna kad se radi o fizičkoj agresivnosti. Nije bilo razlike s obzirom na verbalnu agresivnost.

Komponenta (podskala) verbalne agresivnosti bila je isključena iz diskriminativne analize jer je imala vrlo nizak koeficijent unutrašnje konzistentnosti.

Jednosmjerna analiza varijance na svih pet čestica verbalne agresivnosti nije pokazala nikakvih značajnih razlika između recidivista i nerekidivista.

Recidivisti su živjeli u nepovoljnijoj obiteljskoj okolini, u kojoj je posebice dominiralo fizičko nasilje, što može u određenoj mjeri objasniti njihovu povećanu agresivnost.

Uvod

Agresivnost predstavlja osobinu ličnosti koja je vrlo važna prilikom razumijevanja kriminaliteta. Svaki je kriminalni čin neka vrsta agresije, a posebice nasilna kriminalna djela.

Agresivnost je stabilna osobina ličnosti (Huesmann i sur., 1984; Pulkkinen i Pitkänen, 1993; Viermerö, 1996). Ona se razvija u ranom djetinjstvu. Polazi se od toga da nasljedni i okolinski faktori podjednako na nju utječu (Rushton i sur., 1986).

Primarna obitelj vrlo je važna za razvoj agresivnosti kod djece. Djeca koja žive u obiteljima s niskim socioekonomskim statusom, opterećena roditeljskim sukobima i devijantnim ponašanjima, izložena nekontroliranom i strogom kažnjavanju, zlostavljana, napuštena i zanemarivana od strane roditelja, sklonija su agresivnom ponašanju (McCord i sur., 1961, 1963; Farrington, 1978, 1989, 1991; Loeber i Dishion, 1984; Dodge i sur., 1990; Mejovšek i sur., 1997). Agresivna djeca češće imaju "permisivne" majke koje su nedosljedne u svojim ponašanjima prema djeci, pa stoga ne uspijevaju spriječiti djecu u iskazivanju

ekstremno negativnih ponašanja (Dumas i sur., 1995). Dumas i sur. (1999) predložili su model razvoja kompetentnih strategija suočavanja s problemima s namjerom da unaprijede kompetentnost i smanje rizik za pojavu ranih poremećaja u ponašanju, ovisnosti i školskog neuspjeha.

Agresivnost u ranoj dobi dobar je prediktor recidivizma i/ili težeg kriminaliteta (Farrington, 1978, 1989, 1991; Magnusson i sur., 1983; Stouthamer-Loeber i Loeber, 1988). Magnusson i sur. (1983) su identificirali najveći rizik za buduće prijestupništvo kod visoko agresivnih dječaka koji su živjeli s roditeljima s niskim stupnjem obrazovanja.

Pulkkinen (1983) je pronašao značajnu vezu između agresivnosti u dobi od 8 godina i broja kriminalnih djela u dobi od 20 godina. Djeca koja su ocijenjena vrlo agresivnima u dobi od 8 godina od strane svojih vršnjaka češće su bili recidivisti u dobi od 30 godina u odnosu na manje agresivnu djecu (Huesmann i sur., 1984). Procjene dječje agresivnosti od strane vršnjaka i učitelja dobar su prediktor broja uhićenja u vrijeme rane zrelosti

(Viemerö, 1996). Caspi i sur. (1994) su našli značajnu pozitivnu korelaciju između agresivnosti i delinkvencije na uzorku adolescenata (bez obzira jesu li podaci o delinkventnosti dobiveni na osnovi samoiskaza ili iskaza drugih osoba).

Recidivisti započinju s kriminalnom aktivnošću u ranoj dobi. Moffitt (1993) naglašava razliku između delinkventnosti ograničene na razdoblje adolescencije i perzistentne delinkventnosti koja je prisutna u svim životnim razdobljima. Prvi tip delinkventnosti predstavlja normalnu razvojnu fazu u razdoblju adolescencije, dok se drugi tip delinkventnosti pojavljuje u ranom djetinjstvu zbog uzajamnog utjecaja neuropsiholoških nedostataka djeteta i nepovoljnih obiteljskih okolnosti i vodi prema višestrukom prijestupništvu. Loeber (1990) opisuje agresivni razvojni put: problemi u ponašanju javljaju se u ranom djetinjstvu, prikriveno agresivno i neagresivno ponašanje, česti poremećaji pažnje/impulzivnosti/hiperaktivnosti, slabe socijalne vještine, loši odnosi s drugima, problemi u ponašanju u kući i izvan nje. Takvi mladi ljudi premašuju druge po delinkventnom ponašanju i često postaju višestruki prijestupnici. Oni često imaju neuropsihološke poremećaje (Buikhuisen, 1987; Moffitt i sur., 1994). Hiperaktivnost, impulzivnost, poremećaji pažnje i poremećaji ponašanja u vrijeme djetinjstva značajno predodređuju kronično prijestupništvo (Farrington i sur., 1990). Patterson i sur. (1991) razvili su model ranog započinjanja u svrhu predviđanja delinkventnosti. Krajnje rizični dječaci bili su slabije prilagođeni, podvrgnuti manje učinkovitom nadzoru i disciplini, dok su njihovi roditelji bili karakteristični po niskom socijalnom statusu i depresiji.

Recidivisti žive u nepovoljnijem obiteljskom okružju (Farrington, 1978, 1989, 1991; Mejovšek i sur., 1997). Farrington (1991) navodi da nasilni prijestupnici koji su dominantno recidivisti i nenasilni prijestupnici imaju puno sličnih crta: strog i nekonvencionalan odgoj, kriminalitet roditelja, razdvojenost od roditelja i roditeljske konflikte. Ova su obilježja manje prisutna kod povremenih delinkvenata i neosuđivanih osoba.

McCord (1983) je našla da su recidivisti (oni koji su počinili zločine u adolescenciji i odraslosti) češći među zanemarenom, zlostavljanom i zapostavljenom djecom. Widom (1989) iznosi slične

rezultate: zlostavljana i zapostavljena djeca počinju ranije s kriminalnom aktivnosti i češće postaju kronični prijestupnici u odraslosti, u usporedbi s kontrolnom grupom.

Gendreau i sur. (1996) navode u svojoj meta-analizi da su kriminogene potrebe (npr. prokriminálna orijentacija i stavovi, asocijalni prijatelji i poznanici, ovisnost) i kriminalna povijest najbolji prediktori recidivizma. Neke longitudinalne studije svjedoče o snažnoj korelaciji između agresivnosti u djetinjstvu i kriminalnih ponašanja u doba odraslosti (Stattin i Magnusson, 1989). Na recidivizam utječu statički i dinamički faktori. Određeni autori tvrde da se prevelika pažnja posvećuje statičkim faktorima (dob, spol, rasa, klasno podrijetlo, struktura obitelji itd.), koji su od male koristi praktičarima koji se bave recidivizmom (Zamble i Quinsey, 1991). Primarna je obitelj važna s aspekta agresivnosti i recidivizma, iako ne spada u najpouzdaniju skupinu prediktora recidivizma (Gendreau i sur., 1996).

Cilj je ove studije bio analizirati razlike između recidivista i nerecidivista s obzirom na Buss i Perryjeve (1992) komponente agresivnosti. Osim toga, uključili smo i varijable primarne obitelji koje mogu u određenoj mjeri objasniti vjerojatno veću razinu agresivnosti u poduzorku recidivista.

Metode

Podaci su prikupljeni na 258 odraslih zatvorenika, obaju spolova, koji su izdržavali kaznu u penalnim institucijama (prosječna dob 35,2 godine, uz standardnu devijaciju od 8,6). Uzorak je dominantno bio sastavljen od muških zatvorenika (bilo je samo 28 žena). Zatvorenici su bili osuđeni za različita kaznena djela, a kazne su služili u penalnim institucijama različite razine sigurnosti. U svrhu ovoga rada uzorak je podijeljen u dva subuzorka: 83 recidivista i 175 nerecidivista. U recidiviste smo uključili sve zatvorenike koji su jednom ili više puta ranije boravili u zatvoru ili u institucijama za preodgoj maloljetnika. Nismo pravili razliku među zatvorenicima s obzirom na to jesu li postali recidivisti kao maloljetnici ili kao odrasli. U ovom je radu recidivizam definiran u užem smislu (s penološkog gledišta), vezano uz penološki tretman.

Agresivnost je mjerena preko Upitnika o agresivnosti (Buss i Perry, 1992). Ovaj instrument sadrži 29 čestica i mjeri komponente agresivnosti: fizičku agresivnost, verbalnu agresivnost, ljutnju i hostilitet.

Upitnik o primarnoj obitelji sadržavao je 19 varijabli o socioekonomskom statusu, socijalnoj patologiji i fizičkom kažnjavanju.

Podaci su obrađeni uz pomoć analize varijance i diskriminativne analize.

Rezultati

Unutrašnja konzistentnost komponenti agresivnosti procijenjena je preko Cronbachovog alfa koeficijenta. Rezultati pokazuju da verbalna agresivnost, mjerena kao komponenta, ima vrlo nizak alfa koeficijent i to je bio razlog da je ova komponenta agresivnosti isključena iz daljnje obrade prilikom provođenja diskriminativne analize u prostoru komponenti agresivnosti (tablica 1.). Međutim, verbalna je agresivnost bila uključena u diskriminativnu analizu prilikom analize čestica agresivnosti.

Tablica 1. Koeficijenti unutrašnje konzistentnosti komponenti agresivnosti

	Alfa
Fizička agresivnost	.81
Verbalna agresivnost	.59
Ljutnja	.75
Hostilitet	.74

Rezultati iz tablice 2 pokazuju da su recidivisti, kao što se očekivalo, agresivniji i da je to osobito evidentno za fizičku agresivnost. U usporedbi s rezultatima Bussa i Perryja (1992) za studente i

Archera i sur. (1995a,b) za studente i nezaposlene mlade muškarce, ljutnja neredivista je niža, a isto se može kazati i za fizičku agresivnost, posebice u usporedbi s ljutnjom i fizičkom agresivnošću nezaposlenih mladih muškaraca, koji su čak skloniji ljutnji i fizičkoj agresivnosti od recidivista. Hostilitet neredivista veći je od onoga nezaposlenih mladih muškaraca, koji su ekstremno agresivni u usporedbi sa studentima. Kako objasniti nisku razinu ljutnje i fizičke agresivnosti zatvorenika na jednoj strani, a visoku razinu hostiliteta na drugoj strani?

Razlozi visokog hostiliteta mogu biti brojni: nezadovoljstvo trenutnim statusom zatvorenika, nezadovoljstvo izrečenom kaznom, isključenost iz vanjskog svijeta i odvojenost od srodnika i prijatelja, nesigurnost zatvorskeg života (osobito nasilje i opasnosti od strane drugih zatvorenika), prenapučenost, ali je vjerojatno i viša razina hostiliteta u ranijem životu jedan od uzročnika koji vode u delinkventnost. Teže je pronaći razloge niske razine ljutnje i fizičke agresivnosti. Vjerojatan razlog mogao bi biti u visokoj razini kontrole ljutnje i fizičke agresivnosti zbog straha od disciplinskih mjera ili u pretvaranju, npr. neiskrenost prilikom popunjavanja Upitnika o agresivnosti.

Korelacije između triju komponenti agresivnosti slične su unutar subuzoraka recidivista i neredivista (tablica 3.). Korelacije između ljutnje i drugih dviju komponenti više su od korelacije između fizičke agresivnosti i hostiliteta. Isti su rezultat u svojim studijama dobili Buss i Perry (1992) te Archer i sur (1995a,b). Buss i Perry (1992) pretpostavljaju da je ljutnja psihološki most između instrumentalnih komponenti agresivnosti (fizička i verbalna agresivnost) i kognitivne komponente agresivnosti (hostilitet). U usporedbi sa studijama Bussa i Perryja (1992) te Archera i sur. (1995a,b), korelacije su u ovom radu više kada je u pitanju

Tablica 2. Aritmetičke sredine i standardne devijacije komponenti agresivnosti za recidiviste i nerediviste

	Recidivisti		Neredivisti		Broj čestica
	Arit. sr.	St. dev.	Arit. sr.	St. dev.	
Fizič. agr.	26.76	8.24	20.67	7.87	9
Ljutnja	18.27	6.29	15.95	6.49	7
Hostilitet	25.18	7.54	23.23	7.34	8

Tablica 3. Korelacije između komponenti agresivnosti

	Recidivisti			Nerecidivisti	
	Ljutnja	Hostil.		Ljutnja	Hostil.
Fizič. agr.	.59	.43	Fizič. agr.	.56	.41
Ljutnja		.58	Ljutnja		.61

usporedba s uzorcima studenata, a niže kada je u pitanju usporedba s uzorkom nezaposlenih mladih muškaraca (Archer i sur., 1995a). Uzrok ovome mogle bi biti manje varijance komponenti agresivnosti u uzorku studenata, odnosno veće u uzorku nezaposlenih mladih muškaraca.

Recidivisti su agresivniji od nerecidivista. To posebice važi za fizičku agresivnost (tablica 4.).

Kako je u uzorku bilo 26 žena nerecidivista i 2 žene recidivistkinje, napravili smo dvije analize varijance s namjerom da saznamo je li moguće zajedno analizirati zatvorenike i zatvorenice. Prvo smo napravili analizu varijance na komponentama agresivnosti za muške i ženske nerecidiviste. Rezultati su pokazali da postoji razlika između muškaraca i žena samo na komponenti fizičke agresivnosti (F-omjer = 14.79, $p = .000$); muškarci su, očekivano, bili agresivniji. Muškarci i žene nerecidivisti ne razlikuju se u pogledu hostiliteta i ljutnje (F-omjer = 3.06, $p = .082$ za hostilitet te F-omjer = 1.59, $p = .209$ za ljutnju).

Zatim su žene isključene i napravljena je analiza varijance samo za muškarce recidiviste i nerecidiviste. Ova dva subuzorka muškaraca značaj-

no su se razlikovala na svim komponentama (F-omjer = 8.83, $p = .003$ za ljutnju; F-omjer = 5.18, $p = .024$ za hostilitet; F-omjer = 23.42, $p = .000$ za fizičku agresivnost).

Prema tome, proizlazi da spol nema utjecaja na razlike u agresivnosti između recidivista i nerecidivista (uz ograničenje da je subuzorak zatvorenica bio vrlo mali). Razlike su veće u fizičkoj agresivnosti, a nešto manje u ljutnji i hostilitetu kada uključimo zatvorenice, ali se značajnost razlika između recidivista i nerecidivista nije promijenila.

Primijenjena je diskriminativna analiza u prostoru čestica kako bi se ispitala razlike između recidivista i nerecidivista u verbalnoj agresivnosti, koja je bila isključena iz analize zbog niske pouzdanosti, te kako bi se istražile razlike između recidivista i nerecidivista na česticama koje pripadaju određenim komponentama agresivnosti (tablica 5.).

Na svih pet čestica koje pripadaju verbalnoj agresivnosti nije ustanovljena razlika između recidivista i nerecidivista (tablica 5).

Tablica 4. Diskriminativna analiza - komponente agresivnosti. Značajnost diskriminativne funkcije

Funkcija	Kan. kor.	Wilks' I.	hi-kvad.	df	p
1	.338	.885	30.96	3	.000

Diskriminativni koeficijenti, korelacije komponenti agresivnosti s diskriminativnom funkcijom i ANOVA

	Diskr. k.	Kor.	ANOVA	
			F	p
Fizička agr.	1.08	.99	32.66	.000
Ljutnja	-.12	.47	7.29	.007
Hostilitet	-.03	.34	3.91	.049

Grupni centroidi

Recidivisti	.520
Nerecidivisti	-.247

Tablica 5. Diskriminativna analiza - čestice agresivnosti
Značajnost diskriminativne funkcije

Funkcija	Kan. kor.	Wilks' l.	hi-kvad.	df	p
1	.522	.727	76.90	29	.000

Grupni centroidi

Recidivisti	.886
Nerecidivisti	-.420

Diskriminativni koeficijenti, korelacije komponenti agresivnosti s diskriminativnom funkcijom i ANOVA

	ANOVA			
	Diskr. k.	Kor.	F	p
Fizička agresivnost				
Ponekad ne mogu kontrolirati poriv da udarim drugu osobu	-.23	.11	1.10	.295
Kada sam izazvan, mogu udariti drugu osobu	.01	.38	13.79	.000
Ako me netko udari, ja mu vratim	.39	.48	22.28	.000
Upadam u tuče češće nego većina drugih ljudi	.30	.37	13.43	.000
Ako moram pribjeći nasilju kako bih zaštitio svoja prava, učinit ću to	.13	.39	14.51	.000
Postoje ljudi koji su me toliko izazvali da je došlo do tuče	-.12	.34	10.92	.001
Ne postoji niti jedan dobar razlog da se udari druga osoba*	.33	.34	11.09	.001
Prijetio sam svojim poznanicima	.55	.58	32.21	.000
Znao sam se toliko naljutiti da sam razbijao stvari	.02	.20	3.95	.048
Verbalna agresivnost				
Prijateljima otvoreno kažem da se ne slažem s njima	.20	.16	2.38	.125
Često se ne slažem s drugim ljudima	-.25	-.05	.20	.654
Kad mi ljudi "idu na živce", kažem im što mislim o njima	-.20	.15	2.02	.156
Kad se ljudi ne slažu sa mnom, uvijek se posvađamo	.05	.13	1.72	.191
Moji prijatelji kažu da sam pomalo svadljiv	-.21	.04	.12	.732
Ljutnja				
Brzo "planem", ali se brzo i "ohladim"	.20	.12	1.48	.225
Kada sam frustriran, otvoreno to pokazujem	.12	.25	5.75	.017
Ponekad se osjećam kao bačva puna baruta	-.04	.08	.60	.440
Ja sam osoba stabilnog temperamenta*	-.02	.20	3.86	.050
Neki moji prijatelji misle da sam "Usijana glava"	.22	.36	12.60	.000
Ponekad izgubim kontrolu bez pravog razloga	-.18	.02	.05	.822
Imam problema s kontroliranjem svog temperamenta	-.11	.19	3.33	.069
Hostilitet				
Ponekad me izjeda ljubomora	-.01	.01	.01	.945
Ponekad mi se čini da sam u životu izvukao "deblji kraj"	-.18	.08	.60	.441
Čini mi se da je drugim ljudima uvijek lakše	.18	.24	5.46	.020
Pitam se zašto ponekad osjećam toliku gorčinu	-.18	.03	.06	.809
Znam da me prijatelji ogovaraju iza mojih leđa	.30	.31	9.08	.003
Sumnjičav sam prema pretjerano prijateljski raspoloženim strancima	.11	.18	3.08	.080
Ponekad mi se čini da mi se ljudi smiju iza leđa	.06	.20	3.80	.052
Kad su ljudi posebno ljubazni, pitam se što žele	-.20	-.08	.57	.453

* Skorovi ovih čestica su obrnuti

Među česticama koje pripadaju fizičkoj agresivnosti, recidiviste i nerecidiviste najviše diferenciraju čestice koje naglašavaju sklonost da se napadne i ugrozi druge ljude, koje upućuju na teže oblike fizičkog nasilja.

Čestice ljutnje koje diferenciraju recidiviste i nerecidiviste naglašavaju sklonost recidivista k impulzivnim i nasilnim reakcijama.

Zlovoljnost prema drugim ljudima glavna je karakteristika hostiliteta koja diferencira recidiviste od nerecidivista.

Tablica 6. Diskriminativna analiza – varijable primarne obitelji
Značajnost diskriminativne funkcije

Funkcija	Kan. kor.	Wilks' I.	hi-kvad.	df	p
1	.381	.855	37.772	19	.006

Grupni centroidi

Recidivisti	.597
Nerecidivisti	-.281

Diskriminativni koeficijenti, korelacije varijabli primarne obitelji s diskriminativnom funkcijom i ANOVA

	Diskr. k.	Kor.	ANOVA	
			F	p
Socioekonomski status				
Obrazovanje oca	-.01	.21	2.10	.149
Obrazovanje majke	-.17	.08	.12	.730
Stanovanje	.34	.26	3.87	.050
Dohodak	-.25	.12	1.54	.215
S kim je živio	.54	.31	4.53	.034
Broj promjena prebivališta	-.14	-.14	.31	.581
Socijalna patologija				
Skitnja	.05	.22	2.07	.152
Alkoholizam	.27	.41	6.40	.012
Besposličarenje	.06	.33	4.27	.040
Kriminalitet	-.04	.25	1.71	.192
Obiteljski odnosi	.01	.29	3.38	.067
Odnosi s ocem	-.59	.20	1.65	.200
Odnosi s majkom	-.33	-.04	.00	.948
Fizičko nasilje				
Fizičko kažnjavanje od strane oca	.64	.39	6.88	.009
Fizičko kažnjavanje od strane majke	-.15	-.03	.00	.955
Fizičko kažnjavanje od strane drugih članova	.21	.26	1.78	.183
Bježanje od kuće (zbog straha od fizičke kazne)	-.08	.37	5.68	.018
Fizička agresivnost prema roditeljima	.75	.68	19.23	.000
Bezrazložno fizičko kažnjavanje	-.12	.44	8.48	.004

Struktura primarne obitelji također je povezana s recidivizmom. Točnije, veća je vjerojatnost da će recidivistima postati prijestupnici iz ne cjelovitih obitelji (koji žive s jednim roditeljem) ili oni koji žive izvan obiteljskog miljea (prijestupnici koji su živjeli kod drugih osoba ili u institucijama). Za razliku od života u obitelji s oba roditelja, spomenuti životni aranžmani češće su povezani sa slabijom kontrolom maloljetnika, većom popustljivošću, zlouporabom ili zanemarivanjem djece. Već je spomenuto da zlostavljana ili zapuštena djeca započinju ranije s kriminalnim aktivnostima i nastavljaju s takvim ponašanjem u razdoblju odraslosti.

U okviru sklopa varijabli koji se odnosi na sociopatološka ponašanja roditelja treba istaknuti alkoholizam i besposličarenje. Prijestupnici čiji su roditelji bili skloni ovim devijacijama češće postaju recidivisti. Poznato je da alkoholizam vrlo često rezultira zanemarivanjem roditeljskih obveza, agresivnim ponašanjem ili neopravdanim maltretiranjem djece, iako su posljedice alkoholizma oca, odnosno majke različite. S aspekta recidivizma treba posebno naglasiti negativnu ulogu alkoholizma oca, jer je taj alkoholizam znatno češće povezan s agresivnim ponašanjem prema djeci. Isto tako, sklonost besposličarenju utječe na radni i zaposlenički status roditelja (takvi su roditelji rjeđe stalno zaposleni, češće bezrazložno mijenjaju radna mjesta ili napuštaju posao), ali i na izgradnju radnih navika kod djece te na njihovu uspješnost u školi i kasnije na radnom mjestu. Možemo pretpostaviti da će maloljetnici, čiji su roditelji skloni alkoholizmu, nastojati provoditi više vremena izvan roditeljske kuće, kako bi izbjegli mučne obiteljske situacije, svađe ili fizička razračunavanja. Velike su šanse da djeca prihvate ista ona ponašanja koja su pokazivali roditelji.

Varijable koje se odnose na fizičko kažnjavanje i odgojnu praksu imaju značajnu ulogu u predviđanju recidivizma. Recidivisti su općenito češće bili izloženi fizičkom kažnjavanju. Prečesto fizičko kažnjavanje može se objasniti na više načina. S jedne strane, možemo pretpostaviti da je ispitanik u djetinjstvu i mladosti učestalo iskazivao poremećaje u ponašanju, pa su takva ponašanja roditelji pokušavali spriječiti putem fizičkih kazni. S druge strane, ne treba isključiti mogućnost da je često fizičko kažnjavanje bilo

dio strogog obiteljskog odgoja ili rezultat socijalnopedagoških ponašanja roditelja. Važno je istaći da je recidivizam značajno povezan s fizičkim kažnjavanjem od strane oca, a slabo s fizičkim kažnjavanjem od strane majke ili drugih članova obitelji. Često fizičko kažnjavanje od strane oca možemo promatrati kao pokazatelj poremećenih odnosa između maloljetnika i oca. Drugim riječima, takva odgojna praksa može upućivati na prisutnost poremećaja u ponašanju kod maloljetnika, oca ili obojice te na prisutnost drakonskih mjera u odgoju djece. Pored toga što su recidivisti općenito bili češće fizički kažnjavani, češće su bili podvrgnuti neopravdanom i bezrazložnom kažnjavanju. Bezrazložno kažnjavanje je nesumnjivo indikator pogrešnih odgojnih metoda i postupaka od strane roditelja. Takvo (često) kažnjavanje izaziva osjećaj nepravde i ogorčenosti kod djeteta. Ono može, u krajnjem slučaju, ukazivati na odsustvo ljubavi između roditelja i djeteta. Jedna od mogućih reakcija djeteta na neopravdana fizička kažnjavanja je izbjegavanje roditelja i roditeljske kuće, odnosno bježanje od kuće kako bi se izbjegla kazna i ponižavanje. Velika je vjerojatnost da maloljetnici tijekom bijega od kuće prihvate druga devijantna ponašanja (skitnja, prosjačenje, krađe), jer su najčešće bez novca ili sredstava za život. Osim toga, veće su šanse da sretnu druge asocijalne osobe. Bježanje od kuće rezultira time da takvi maloljetnici mogu zanemarivati školske ili radne obveze.

Negativni učinci postojanja fizičkog nasilja u obitelji su višestruki. Takva atmosfera olakšava učenje agresivnosti. Maloljetnici iz takvih obitelji s vremenom se naviknu na takve odgojne metode i prihvate fizičko nasilje kao dio vlastitog ponašanja. Ovdje možemo pretpostaviti da će se nasilni prijestupnici i recidivisti u većem broju slučajeva regrutirati iz obitelji koje su bile sklone fizičkom kažnjavanju kao odgojnoj metodi. Fizičko kažnjavanje od strane oca i fizička agresivnost prema roditeljima najvažnije su varijable koje mogu objasniti kasniju povećanu fizičku agresivnost recidivista. Djeca koja su izloženija fizičkom kažnjavanju sklonija su nasilničkom ponašanju izvan obitelji u vrijeme odraslosti (Straus, 1991). Ova veza je značajna čak i kada kontroliramo socioekonomski status. Rezultati su isti i onda kada se fizičko kažnjavanje od strane

oca koristi kao nezavisna varijabla. Podaci podržavaju hipotezu da nasilje rađa nasilje, ili drugim riječima, da se nasilje intergeneracijski prenosi (Farrington, 1978, 1989, 1991; Huesmann i sur., 1984; Widom, 1989; Dodge i sur., 1990; Straus, 1991).

Što se može napraviti kako bi se reduciralo nasilničko i kriminalno ponašanje? Najviše obećava pristup kognitivno-bihevioralnih intervencija. Kognitivno-bihevioralni programi smatraju se najboljim tretmanskim programima u području postpenalnog recidivizma (Andrews i sur., 1990; Antonowicz i Ross, 1994; McGuire i Priestley, 1995; MacKenzie, 2000). Dva su tipa ovih programa: programi kognitivnog razvoja i programi kognitivnog restrukturiranja. Programi kognitivnog razvoja bave se nedostacima u: rješavanju problema, moralnom prosuđivanju i socijalnim vještinama. Programi kognitivnog restrukturiranja usmjereni su na iskrivljena mišljenja, s ciljem da se promijene stavovi, uvjerenja i

načini prosuđivanja (Baro, 1999). U programima kognitivnog restrukturiranja postoje dvije zasebne faze: u prvoj fazi zatvorenici se upoznaju s pogreškama u mišljenjima i neadekvatnim ponašanjima koja proizlaze iz tih pogreški. Druga faza sastoji se od grupnih rasprava o "izvješćima prosuđivanja" koja podnose zatvorenici. Radi se o opisima situacija u koje su zatvorenici bili uključeni, a koji sadrže mišljenja i osjećaje. Namjera je ispitati kako mišljenja i iz njih proizašli osjećaji oblikuju ponašanje (Withrow, 1994; Bush, 1995; Baro, 1999). Zatvorenici uče vještine kako bi mogli kontrolirati svoja mišljenja i ponašanja. Na kraju, oni pripremaju program izbjegavanja ponavljanja istih grešaka kako bi mogli kontrolirati ponašanja u kritičnim situacijama u zajednici. Ti programi mogu značajno smanjiti probleme ponašanja u zatvoru. Oni su efikasni za neke, ali ne i za sve prijestupnike jer ima puno toga što još ne znamo o tim procesima.

LITERATURA

- Andrews, D.A., Zinger, I., Hoge, R.D., Bonta, J., Gendreau, P., Cullen, F.T. (1990): Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis, *Criminology*, 28, 369-404.
- Antonowicz, D.H., Ross, R.R. (1994): Essential components of successful rehabilitation programs for offenders, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 38, 97-104.
- Archer, J., Holloway, R., McLoughlin, K. (1995a): Self-reported physical aggression among young men, *Aggressive Behavior*, 21, 325-342.
- Archer, J., Kilpatrick, G., Bramwell, R. (1995b): Comparison of two aggression inventories, *Aggressive Behavior*, 21, 371-380.
- Baro, A.L. (1999): Effects of a cognitive restructuring program on inmate institutional behavior, *Criminal Justice and Behavior*, 26, 466-485.
- Buikhuisen, W. (1987): Cerebral dysfunctions and persistent juvenile delinquency (in) Mednick, S.A., Moffitt, T.E., Stack, S.A. (eds.): The causes of crime. New biological approaches, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bush, J. (1995): Teaching self-risk management to violent offenders (in) McGuire, J. (ed.): What works: Reducing reoffending. Guidelines from research and practice, Wiley, Chichester.
- Buss, A.H., Pery, M. (1992): The aggression questionnaire, *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 42-459.
- Caspi, A., Moffitt, T.E., Silva, P.A., Stouthamer-Loeber, M., Krueger, R.F., Schmutte, P.S. (1994): Are some people crime prone? Replications of the personality-crime relationship across countries, genders, races, and methods, *Criminology*, 32, 163-195.
- Dodge, K.A., Bates, J.E., Pettit, G.S. (1990): Mechanisms in the cycle of violence, *Science*, 250, 1678-1683.
- Dumas, J.E., LaFreniere, P.J., Serketich, W.J. (1995): "Balance of power": A transactional analysis of control in mother-child dyads involving socially competent, aggressive, and anxious children, *Journal of Abnormal Psychology*, 104, 104-113.
- Dumas, J.E., Prinz, R.J., Phillips Smith, E., Laughlin, J. (1999): The EARLY ALLIANCE prevention trial: An integrated set of interventions to promote competence and reduce risk for conduct disorder, substance abuse, and school failure, *Clinical Child and Family Psychology Review*, 2, 37-53.
- Farrington, D.P., West, D.J. (1971): A comparison between early delinquents and young aggressives, *British Journal of Criminology*, 11, 341-358.
- Farrington, D.P. (1978): The family backgrounds of aggressive youths (in) Hersov, L.A., Berger, M., Schaffer, D. (eds.): Aggression and antisocial behavior in childhood and adolescence, Pergamon, Oxford.
- Farrington, D.P. (1982): Longitudinal analyses of criminal violence (in) Wolfgang, M.E., Weiner, N.A. (eds.): Criminal violence, Sage, Beverly Hills.
- Farrington, D.P. (1989): Early predictors of adolescent aggression and adult violence, *Violence and Victims*, 4, 79-100.
- Farrington, D.P. (1991): Childhood aggression and adult violence: Early precursors and later-life outcomes (in) Pepler, D.J., Rubin, K.H. (eds.): The development and treatment of childhood aggression, Erlbaum, Hillsdale.

- Farrington, D.P., Loeber, R., van Kammen, W.B. (1990): Long-term criminal outcomes of hyperactivity - impulsivity - attention deficit and conduct problems in childhood (in) Robins, L.N., Rutter, M. (eds.): *Straight and devious pathways from childhood to adulthood*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Gendreau, P., Goggin, C., Little, T. (1996): *Predicting adult offender recidivism: what works*, Public Works and Government Services Canada.
- Hollenhorst, P.S. (1998): What do we know about anger management programs in corrections, *Federal Probation*, 62, 52-64.
- Huesmann, L.R., Eron, L.D., Lefkowitz, M.M., Walder, L.O. (1984): Stability of aggression over time and generations, *Developmental Psychology*, 20, 1120-1134.
- Loeber, R., Dishion, T.J. (1984): Boys who fight at home and school: Family conditions influencing cross-setting consistency, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 52, 759-768.
- Loeber, R. (1990): Development and risk factors of juvenile antisocial behavior and delinquency, *Clinical Psychology Review*, 10, 1-41.
- MacKenzie, D.L. (2000): Evidence-based corrections: Identifying what works, *Crime and Delinquency*, 46, 457-472.
- Magnusson, D., Stattin, H., Dunér, A. (1983): Aggression and criminality in a longitudinal perspective (in) van Dusen K.T., Mednick, S.A. (eds.): *Prospective studies of crime and delinquency*, Kluwer-Nijhoff, Boston.
- McCord, W., McCord, J., Howard, A. (1961): Familial correlates of aggression in nondelinquent male children, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 62, 79-93.
- McCord, J., McCord, W., Howard, A. (1963): Family interaction as antecedent to the direction of male aggressiveness, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 239-242.
- McCord, J. (1983): A forty year perspective on effects of child abuse and neglect, *Child Abuse and Neglect*, 7, 265-270.
- McGuire, J., Priestley, P. (1995): Reviewing "what works": Past, present and future (in) McGuire J. (ed.): *What works: Reducing reoffending. Guidelines from research and practice*, Wiley, Chichester.
- Mejovšek, M., Cajner-Mraović, I., Buđanovac, A. (1997): Behavioural and family characteristics of violent and nonviolent adolescent offenders, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 33, 37-48.
- Moffitt, T.E. (1993): Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy, *Psychological Review*, 100, 674-701.
- Moffitt, T.E., Lynam, D.R., Silva, P.A. (1994): Neuropsychological tests predicting persistent male delinquency, *Criminology*, 32, 277-300.
- Patterson, G.R., Capaldi, D., Bank, L. (1991): An early starter model for predicting delinquency (in) Pepler, D.J., Rubin, K.H. (eds.): *The development and treatment of childhood aggression*, Erlbaum, Hillsdale.
- Pulkkinen, L. (1983): Finland: The search for alternatives to aggression (in) Goldstein, A.P. Segall, M.H. (eds.): *Aggression in global perspective*, Pergamon Press, New York.
- Pulkkinen, L., Pitkänen, T. (1993): Continuities in aggressive behavior from childhood to adulthood, *Aggressive Behavior*, 19, 249-263.
- Rushton, J.P., Fulker, D.W., Neale, M.C., Nias, D.K.B., Eysenck, H.J. (1986): Altruism and aggression: The heritability of individual differences, *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 1192-1198.
- Stattin, H., Magnusson, D. (1989): The role of early aggressive behaviour in the frequency, seriousness and types of later crime, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57, 710-718.
- Stouthamer-Loeber, M., Loeber, R. (1988): The use of prediction data in understanding delinquency, *Behavioral Sciences and the Law*, 6, 333-354.
- Tittle, C.R., Meier, R.F. (1990): Specifying the SES/delinquency relationship, *Criminology*, 28, 271-299.
- Tittle, C.R., Meier, R.F. (1991): Specifying the SES/delinquency relationship by social characteristics of contexts, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 28, 430-455.
- Viemerö, V. (1996): Factors in childhood that predict later criminal behavior, *Aggressive Behavior*, 22, 87-97.
- Widom, C.S. (1989): The cycle of violence, *Science*, 244, 160-166.
- Withrow, P.K. (1994): Cognitive restructuring: An approach to dealing with violent inmates, *Corrections Today*, 56, 112-116.
- Zamble, E., Quinsey, V.L. (1991): *Dynamic and behavioral antecedents of recidivism: a retrospective analysis, A final report to the Research Branch correctional Service of Canada.*